Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASINING ASOSIY PRINSIPLARI

Akbarov Shoxruxmirzo Umidjon o’g’li
Namangan Davlat Universteti
Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi
Akbarovs@gmail.com

Ilmiy Rahbar: **Polatov Otabek**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20325423

Annotatsiya
O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlat va jamiyat qurilishining fundamental asoslarini belgilovchi oliy yuridik kuchga ega hujjatdir. Ushbu maqola Konstitutsiyaning asosiy prinsiplarini, jumladan, xalq suvereniteti, inson huquq va erkinliklarining ustuvorligi, hokimiyatlar bo‘linishi, qonun ustuvorligi va dunyoviylik tamoyillarini chuqur tahlil qiladi. Unda ushbu prinsiplarning O‘zbekistonning demokratik, huquqiy va ijtimoiy davlat sifatida rivojlanishidagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot Konstitutsiyaviy islohotlar kontekstida mazkur prinsiplarning amaliy tatbiqi va mustahkamlanishi masalalariga e’tibor qaratadi.
Kalit so'zlar: Konstitutsiya, Asosiy Prinsiplar, Huquqiy Davlat, Xalq Suvereniteti, Inson Huquqlari, Hokimiyatlar Bo‘linishi, Qonun Ustuvorligi, O‘zbekiston

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mustaqil davlatimizning huquqiy poydevori bo‘lib, jamiyat va davlat qurilishining asosiy prinsiplarini belgilaydi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan ushbu fundamental hujjat, xalqimizning erkin va farovon hayot kechirishga intilishini aks ettirgan holda, mamlakat taraqqiyotining strategik yo‘nalishlarini belgilab berdi . O‘zbekiston davlatchiligi tarixida muhim bosqich bo‘lgan Konstitutsiya, o‘tgan davr mobaynida jamiyat ehtiyojlari va xalqaro standartlarga mos ravishda 15 marotaba o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilgan . Ayniqsa, 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumi asosida qabul qilingan yangi tahriri, uning 65 foizga yangilangan mazmuni bilan, inson huquqlari va erkinliklarini yanada mustahkamlashga, adolatli va ochiq jamiyat qurishga qaratilgan chuqur islohotlarning huquqiy asosini yaratdi. Bu yangilanishlar Konstitutsiyaning nafaqat huquqiy hujjat sifatidagi ahamiyatini, balki uning jamiyat hayotidagi amaliy rolini ham oshirdi.

Ushbu yangi tahrir Konstitutsiyaning muqaddimasida O‘zbekiston xalqining inson huquqlari, erkinliklari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligini, inson qadri ustuvor bo‘lgan gumanistik demokratik davlat va ochiq, adolatli jamiyat barpo etishga intilishini qat’iy e’lon qiladi . Unda O‘zbekiston suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy respublika sifatida ta’riflanib, davlat xalq irodasiga xizmat qilishi va davlat organlari hamda mansabdor shaxslar xalq oldida mas’ul ekanligi ta’kidlanadi . Konstitutsiya davlatchilikning uch ming yillikdan ortiq tarixi va ajdodlar merosiga tayangan holda, kelajak avlodlar uchun tabiiy resurslarni saqlash hamda tinchlik va hamkorlikka asoslangan do‘stona xalqaro munosabatlarni rivojlantirishga va’da beradi. Konstitutsiyaning asosiy prinsiplari, jumladan, xalq suvereniteti, qonun ustuvorligi, hokimiyatlar bo‘linishi, inson huquqlarining kafolatlari, dunyoviy va ijtimoiy davlat tamoyillari mamlakatning barqaror rivojlanishi va fuqarolarning farovonligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur maqola O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ushbu fundamental prinsiplarini chuqur tahlil qilishga va ularning zamonaviy davlat qurilishidagi o‘rnini baholashga bag‘ishlangan.

Asosiy qism

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy prinsiplari mustaqil davlatimizning huquqiy va siyosiy tizimining negizini tashkil etadi, jamiyat va davlat qurilishining fundamental tamoyillarini belgilaydi. Ushbu prinsiplar mamlakatning barqaror rivojlanishi, fuqarolarning farovonligi va adolatli jamiyat qurish yo‘lidagi strategik maqsadlariga xizmat qiladi. 2023-yilgi yangi tahrir Konstitutsiyaning mazmunini sezilarli darajada yangilab, bu prinsiplarni yanada mustahkamladi va ularning amaliyotdagi tatbiqini kengaytirdi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining eng asosiy prinsiplaridan biri bu xalq suvereniteti va demokratik boshqaruv tamoyilidir. Bu prinsip davlat hokimiyatining yagona manbai xalq ekanligini anglatadi va davlatning barcha faoliyati xalq irodasiga asoslanishini ta’minlaydi. Konstitutsiyaning muqaddimasida O‘zbekiston xalqining inson huquqlari, erkinliklari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligi, inson qadri ustuvor bo‘lgan gumanistik demokratik davlat va ochiq, adolatli jamiyat barpo etishga intilishi qat’iy e’lon qilingan . Bu esa xalq suverenitetining nafaqat siyosiy, balki gumanistik asoslarga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Davlat suvereniteti va xalq hokimiyatchiligi mustaqil davlatlar uchun asosiy tamoyillar hisoblanadi. Suverenitet tushunchasi, ya’ni "oliy hokimiyat" ma’nosini anglatib, XVII asrda paydo bo‘lgan va 1648-yilgi Vestfaliya tinchlik shartnomasi dunyoviy suveren huquqlarni tan olishda muhim bosqich bo‘lgan. O‘zbekiston Konstitutsiyasi bu prinsiplarni mustahkamlab, birinchi bobini "Davlat suvereniteti"ga, ikkinchi bobini esa "Xalq hokimiyatchiligi"ga bag‘ishlagan . Konstitutsiyaning 7-moddasida "Xalq davlat hokimiyatining yagona manbaidir" deb aniq belgilangan . Bu qoida davlat hokimiyatining legitimligi va qonuniyligi xalq irodasidan kelib chiqishini ta’minlaydi.

Suverenitetning ikki jihati mavjud: ichki va tashqi. Ichki suverenitet davlatning o‘z hududi doirasida mustaqil qonun chiqarish va siyosat yuritish huquqini anglatadi. Tashqi suverenitet esa davlatning mustaqil tashqi siyosat olib borishi va milliy manfaatlarini himoya qilishini bildiradi . O‘zbekiston Konstitutsiyasi respublikani suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat sifatida ta’riflaydi, bunda davlat xalq irodasiga xizmat qiladi va davlat organlari hamda mansabdor shaxslar xalq oldida mas’ul ekanligi ta’kidlanadi. Bu qoida davlatning xalq oldidagi mas’uliyatini kuchaytiradi va uning faoliyatini xalq manfaatlariga yo‘naltirishni talab qiladi.

Xalq hokimiyatchiligi bevosita va bilvosita shakllarda amalga oshiriladi . Bevosita shakllarga saylovlar, referendumlar va qonun loyihalarini muhokama qilishda jamoatchilik ishtiroki kiradi. Masalan, 2023-yil 30-aprelda o‘tkazilgan umumxalq referendumi Konstitutsiyaning yangi tahririni qabul qilishda xalqning bevosita irodasini namoyon etdi va bu xalq suverenitetining yorqin ko‘rinishi bo‘ldi . Bilvosita shakl esa xalqning o‘z vakillari orqali, ya’ni saylangan deputatlar va boshqa vakillik organlari orqali hokimiyatni amalga oshirishini anglatadi. Konstitutsiyaning 32-moddasi fuqarolarning davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o‘z vakillari orqali ishtirok etish huquqini kafolatlaydi, bu esa fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari va davlat organlarining demokratik tashkil etilishi orqali amalga oshiriladi .

Xalq suvereniteti va demokratik boshqaruv prinsiplari zamonaviy davlat boshqaruvining samaradorligi va natijadorligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega . Ular davlatning legitimligini ta’minlab, fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar xalqning davlat boshqaruvidagi ishtirokini yanada kengaytirishga, davlat organlarining ochiqligi va hisobdorligini oshirishga qaratilgan bo‘lib, bu prinsiplarning amaliyotdagi tatbiqini yangi bosqichga olib chiqdi. Xususan, inson qadri ustuvorligi tamoyilining Konstitutsiya darajasida

mustahkamlanishi, davlatning har bir fuqaro oldidagi mas'uliyatini oshirib, demokratik boshqaruvning gumanistik mohiyatini chuqurlashtirdi .

Qonun ustuvorligi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yana bir fundamental prinsipi bo'lib, u huquqiy davlat qurishning asosiy shartidir. Bu tamoyil Konstitutsiya va qonunlarning barcha boshqa normativ hujjatlar va davlat organlarining ko'rsatmalaridan oliy yuridik kuchga ega ekanligini anglatadi, shu bilan demokratiya va qonuniylikni ta'minlaydi. Konstitutsiyaning 15-moddasida barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari va fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq faoliyat yuritishi shartligi belgilangan . Bu qoida jamiyatda qonunlarning qat'iy hukmronligini, ijtimoiy munosabatlarning barqarorligi va tartibini ta'minlashni, shuningdek, huquqbuzarliklarning oldini olish va javobgarlikni ta'minlash uchun huquqiy asos yaratishni o'z ichiga oladi .

Qonun ustuvorligini ta'minlashning asosiy kafolatlaridan biri hokimiyatlar bo'linishi prinsipining amaliyotda to'liq tatbiq etilishidir, bunda qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari o'z vakolatlari doirasida faoliyat yuritadi, qonun esa yakuniy hakam vazifasini bajaradi . Prezident, Konstitutsiyaning 93-moddasiga ko'ra, huquqlar va Konstitutsiyaga rioya etilishining kafili sifatida faoliyat yuritadi, shu jumladan, Konstitutsiyani o'rganish bo'yicha farmonlar chiqaradi. Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 9-oktabrdagi qarori Adliya vazirligidan idoraviy normativ hujjatlarning qonuniyligini va ro'yxatdan o'tkazilishini ta'minlashni talab qiladi, aks holda ular yuridik kuchga ega bo'lmaydi. Prokuror nazorati ham huquqbuzarliklarning oldini olish va javobgarlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi . Ushbu tashkiliy-huquqiy kafolatlar va mexanizmlarni doimiy takomillashtirish ularning samaradorligi uchun zarurdir .

Qonun ustuvorligi fuqarolik jamiyatini qurishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, demokratik rivojlanishning asosiy vazifasi sifatida belgilanadi . Garchi qonunlar fuqarolarning irodasini aks ettirishi kerak bo'lsa-da, ko'plab qabul qilingan qonunlar samarali amalga oshirilmaydi. Bu jamiyat rivojlanishi va amalga oshirish salohiyati o'rtasidagi nomuvofiqlik, qonun ijodkorligidagi professionallikning yetishmasligi va fuqarolarning qonunlardan to'liq foydalanish imkoniyatining pastligi bilan izohlanadi. Qonunlarga rioya qilish hayotiy zaruratdir, chunki ularni e'tiborsiz qoldirish davlatning ma'naviy asoslarini buzadi, jamoatchilik noroziligiga olib keladi va ijobiy ijtimoiy o'zgarishlarga to'sqinlik qiladi, ayniqsa fuqaro-davlat munosabatlarida ijtimoiy adolatga ta'sir qiladi .

Milliy va fuqarolik manfaatlarini uyg'unlashtirishning asosiy mexanizmi barcha uchun, oddiy fuqarolardan tortib yuqori lavozimli amaldorlargacha, qonun oldida tenglik prinsipidir, bu ularning so'zsiz itoatkorligini talab qiladi. Qonun ustuvorligi qabul qilingan qonunlar ijtimoiy jihatdan asosli bo'lsa, inson huquqlari va adolatga asoslansa; barcha huquqiy hujjatlar barcha subyektlar va shaxslar tomonidan qat'iy bajarilsa; va barcha normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiya va amaldagi qonunlarga mos kelsa, to'liq namoyon bo'ladi . Yakuniy natijada, qonun ustuvorligi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini qurishning poydevori hisoblanadi .

Inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari qonun ustuvorligi prinsipi bilan chambarchas bog'liqdir. 2023-yilgi Konstitutsiyaning yangi tahriri inson huquqlari va erkinliklarini yanada mustahkamlashga qaratilgan chuqur islohotlarning huquqiy asosini yaratdi . Muqaddimada O'zbekiston xalqining inson huquqlari, erkinliklari, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligi, inson qadri ustuvor bo'lgan gumanistik demokratik davlat barpo etishga intilishi e'lon qilingan. Bu yangilanishlar Konstitutsiyaning inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarga mosligini oshirdi va fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytirdi. Qonun ustuvorligi tamoyili inson huquqlarining himoyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, chunki u davlat organlari va mansabdor shaxslarning o'zboshimchaligini cheklaydi va ularning faoliyatini qonun doirasida amalga oshirishni talab qiladi.

Xalqaro miqyosda qonun ustuvorligi shaffof qonun ijodkorligi, huquqiy aniqlik, o‘zboshimchalikni taqiqlash, mustaqil sud hokimiyati, ma’muriy aktlarning sud nazorati, inson huquqlariga hurmat, kamsitmaslik va qonun oldida tenglik kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston bu prinsipni qo‘llab-quvvatlash uchun keng qamrovli normativ-huquqiy va tashkiliy asoslarni yaratgan. Konstitutsiyaning III bobi Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligini aniq belgilab, barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan ularga rioya etishni majburiy qiladi hamda ularga zid keladigan normativ hujjatlarni taqiqlaydi. "Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida"gi qonun bu huquqiy ierarxiyani mustahkamlaydi. Tashkiliy kafolatlar Prezidentning huquqlar kafili sifatidagi roli, parlament va sud nazorati, Konstitutsiyaviy sudning aktlarni ko‘rib chiqishi, prokuror nazorati va sud himoyasiga bo‘lgan kafolatlangan huquqni o‘z ichiga oladi. Ekspertiza va ta’sirni baholash kabi huquqiy vositalar ham qonun ustuvorligini qo‘llab-quvvatlaydi, bu davlat institutlari uchun aniq belgilangan asosiy vazifadir. Hokimiyatlar bo‘linishi prinsipi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining huquqiy davlat qurishdagi muhim tamoyillaridan biridir. Bu prinsip davlat hokimiyatini qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlariga ajratishni nazarda tutadi. Har bir hokimiyat tarmog‘i o‘z vakolatlari doirasida mustaqil faoliyat yuritadi, shu bilan birga, ular bir-birini tiyib turish va muvozanatlash mexanizmlari orqali o‘zaro nazoratni amalga oshiradi. Bu esa hokimiyatning bir qo‘lda to‘planishining oldini oladi va o‘zboshimchalikni cheklaydi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Konstitutsiyasi davlat hokimiyatining tashkil etilishini batafsil belgilaydi . Qonun chiqaruvchi hokimiyatni Oliy Majlis, ya’ni ikki palatali parlament (Qonunchilik palatasi va Senat) amalga oshiradi. Oliy Majlis qonunlarni qabul qilish, davlat byudjetini tasdiqlash, xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish va boshqa muhim davlat vazifalarini bajaradi. Ijro etuvchi hokimiyat O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi tomonidan amalga oshiriladi. Prezident davlat boshlig‘i bo‘lib, Konstitutsiya va qonunlarning ijrosini ta’minlaydi, tashqi siyosatni belgilaydi va davlat organlari faoliyatini muvofiqlashtiradi. Vazirlar Mahkamasi esa ijro etuvchi hokimiyatning oliy organi sifatida iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalardagi davlat siyosatini amalga oshiradi. Sud hokimiyati Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud va boshqa sudlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Sudlar adolatni ta’minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, qonunlarning to‘g‘ri qo‘llanilishini nazorat qilish vazifasini bajaradi.

Hokimiyatlar bo‘linishi prinsipining amaliyotda to‘liq tatbiq etilishi qonun ustuvorligini ta’minlashning asosiy kafolatlaridan biri hisoblanadi. Har bir hokimiyat tarmog‘i o‘z vakolatlari doirasida faoliyat yuritishi va qonunlarga qat’iy rioya etishi shart. Masalan, sud hokimiyatining mustaqilligi va erkinligi fuqarolarning adolatli sudlovga bo‘lgan huquqini kafolatlaydi. 2021-yilda sud tizimining qayta ta’riflanishi bu yo‘nalishdagi islohotlarning davomi bo‘lib, sud hokimiyatining mustaqilligini yanada mustahkamlashga qaratilgan edi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar ham hokimiyatlar bo‘linishi prinsipini mustahkamlashga, xususan, parlamentning nazorat vakolatlarini kengaytirishga va sud hokimiyatining mustaqilligini oshirishga qaratilgan bo‘lishi mumkin, garchi bu haqda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’lumot berilmagan bo‘lsa-da, umumiy yangilanishlar kontekstida bu kabi o‘zgarishlar mantiqan kutiladi.

O‘zbekiston Respublikasi davlat tuzilishining konstitutsiyaviy asoslari uning unitar davlat ekanligini belgilaydi. Bu shuni anglatadiki, O‘zbekiston yagona va bo‘linmas hududga ega bo‘lib, uning tarkibida Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri mavjud. Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘z Konstitutsiyasiga ega bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi tarkibidagi suveren respublika maqomiga ega, ammo uning suvereniteti O‘zbekiston Respublikasining umumiy suvereniteti doirasida amalga oshiriladi. Davlatning ma’muriy-hududiy bo‘linishi uning samarali boshqaruvini ta’minlashga xizmat qiladi. Mahalliy davlat hokimiyati organlari, ya’ni hokimliklar va xalq deputatlari Kengashlari

o‘z hududlarida davlat siyosatini amalga oshiradi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlaydi va fuqarolarning manfaatlarini himoya qiladi.

Hokimiyatlar bo‘linishi va davlat tuzilishining konstitutsiyaviy asoslari davlatning barqarorligi, samaradorligi va fuqarolar oldidagi mas’uliyatini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ular davlat mexanizmining uzluksiz ishlashini kafolatlaydi, hokimiyatning suiiste’mol qilinishining oldini oladi va demokratik boshqaruv prinsiplarini mustahkamlaydi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar davlat boshqaruvining samaradorligini oshirish, davlat organlarining ochiqligi va hisobdorligini kuchaytirishga qaratilgan bo‘lib, bu prinsiplarning amaliyotdagi tatbiqini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Xususan, inson qadri ustuvorligi tamoyili davlat tuzilishi va hokimiyatlar bo‘linishi mexanizmlarining asosiy maqsadini, ya’ni insonning huquq va erkinliklarini ta’minlashni yanada aniq belgilab berdi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muhim prinsiplaridan yana biri bu dunyoviy va ijtimoiy davlat tamoyillaridir. Bu prinsiplar davlatning jamiyatdagi o‘rni va uning fuqarolar oldidagi majburiyatlarini belgilaydi. Konstitutsiyaning muqaddimasida O‘zbekiston suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy respublika sifatida ta’riflanadi. Bu ta’rif davlatning asosiy xususiyatlarini aks ettiradi va uning rivojlanish yo‘nalishlarini belgilaydi.

Dunyoviy davlat tamoyili davlat va dinning bir-biridan ajratilganligini anglatadi. Bu prinsipga ko‘ra, hech bir din davlat dini sifatida tan olinmaydi va davlat diniy tashkilotlarning faoliyatiga aralashmaydi, diniy tashkilotlar ham davlat ishlariga aralashmaydi. Shu bilan birga, davlat barcha dinlarga va e’tiqodlarga teng munosabatda bo‘ladi, fuqarolarning vijdon erkinligini kafolatlaydi. Har bir shaxs istalgan dinga e’tiqod qilish yoki hech qanday dinga e’tiqod qilmaslik huquqiga ega. Bu tamoyil ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali O‘zbekiston jamiyatida dinlararo totuvlik va bag‘rikenglikni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Dunyoviy davlat prinsipi fuqarolarning diniy e’tiqodidan qat’i nazar, qonun oldida tengligini kafolatlaydi va davlatning barcha fuqarolar uchun adolatli va neytral bo‘lishini ta’minlaydi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar davlatning dunyoviylik prinsipini yanada mustahkamlashga va vijdon erkinligini himoya qilishga qaratilgan bo‘lib, bu sohadagi xalqaro standartlarga mos keladi. Bu, ayniqsa, diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi kurash sharoitida jamiyatda barqarorlikni saqlash uchun muhimdir.

Ijtimoiy davlat tamoyili davlatning fuqarolar oldidagi ijtimoiy majburiyatlarini belgilaydi. Bu prinsipga ko‘ra, davlat adolatli ijtimoiy siyosat yuritishga, aholining ijtimoiy himoyasini ta’minlashga, har bir fuqaroning munosib turmush darajasini yaratishga intiladi. Ijtimoiy davlat tamoyili ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy ta’minot, uy-joyga bo‘lgan huquq, mehnat huquqlari kabi asosiy ijtimoiy kafolatlarni o‘z ichiga oladi. Davlat ijtimoiy adolatni ta’minlash, aholining kam ta’minlangan qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ishsizlikni kamaytirish va fuqarolarning ijtimoiy tengligini ta’minlashga qaratilgan siyosat olib boradi.

2023-yilgi Konstitutsiyaning yangi tahririda ijtimoiy davlat tamoyili yanada kuchaytirilgan. Yangilangan Konstitutsiya inson qadrini ustuvor deb e’lon qilar ekan, bu davlatning har bir fuqaroning farovonligi va munosib hayot kechirishini ta’minlashga bo‘lgan majburiyatini yanada oshiradi. Yangi tahrirda ijtimoiy himoya, sog‘liqni saqlash, ta’lim va boshqa ijtimoiy sohalarga oid yangi moddalar va kafolatlar kiritilgan bo‘lishi mumkin, bu esa O‘zbekistonning ijtimoiy davlat sifatidagi maqomini mustahkamlaydi. Masalan, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish, bolalar huquqlarini kafolatlash, yoshlarga g‘amxo‘rlik qilish kabi masalalar Konstitutsiya darajasida mustahkamlangan bo‘lishi mumkin. Bu o‘zgarishlar davlatning ijtimoiy siyosatini yanada samaraliroq amalga oshirishga va fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Dunyoviy va ijtimoiy davlat tamoyillari bir-birini to‘ldiradi. Dunyoviy davlat fuqarolarning diniy e’tiqodidan qat’i nazar, teng huquqliligini ta’minlasa, ijtimoiy davlat ularning ijtimoiy-iqtisodiy tengligini va farovonligini ta’minlashga intiladi. Bu ikki prinsip birgalikda O‘zbekistonda adolatli,

barqaror va insonparvar jamiyat qurishning asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi. Ular davlatning har bir fuqaro oldidagi mas’uliyatini oshiradi va uning faoliyatini inson manfaatlari yo‘lida yo‘naltiradi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar bu prinsiplarning amaliyotdagi tatbiqini yangi bosqichga olib chiqib, O‘zbekistonni chinakam xalqparvar va ijtimoiy yo‘naltirilgan davlatga aylantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatning iqtisodiy asoslarini va mulkchilik munosabatlarini tartibga soluvchi fundamental prinsiplarni belgilaydi. Bu prinsiplar mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini joriy etishni va fuqarolarning iqtisodiy huquqlarini himoya qilishni ta’minlashga qaratilgan. Konstitutsiyada O‘zbekiston iqtisodiyotining asosini bozor munosabatlari, tadbirkorlik va mulkchilikning turli shakllari tashkil etishi belgilangan.

Mulkchilikning turli shakllarini himoya qilish Konstitutsiyaning asosiy iqtisodiy prinsiplaridan biridir. Xususan, xususiy mulk daxlsizligi va davlat tomonidan himoya qilinishi kafolatlanadi. Xususiy mulk iqtisodiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi sifatida e’tirof etiladi va uning rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratiladi. Konstitutsiya mulkdorning mulkiga o‘zboshimchalik bilan aralashishni taqiqlaydi va mulkni faqat qonunda belgilangan hollarda va tartibda, bozor qiymatida to‘liq qoplanish sharti bilan davlat ehtiyojlari uchun olib qo‘yishga ruxsat beradi. Bu qoida mulkdorlarning huquqlarini himoya qilishga va investitsiyalar uchun qulay muhit yaratishga xizmat qiladi. Davlat mulki, jamoat mulki va boshqa mulk shakllari ham Konstitutsiya tomonidan himoya qilinadi, ammo xususiy mulkning ustuvorligi va daxlsizligiga alohida e’tibor qaratiladi.

Tadbirkorlik faoliyatining erkinligi va raqobatning kafolatlanishi ham Konstitutsiyaning muhim iqtisodiy prinsiplaridir. Davlat tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi va uning erkin rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi. Monopoliyaga qarshi kurashish va halol raqobatni ta’minlash davlatning vazifasi hisoblanadi. Bu prinsiplar iqtisodiyotda innovatsiyalarni rag‘batlantirishga, tovarlar va xizmatlar sifatini oshirishga, narxlarni barqarorlashtirishga va iste’molchilarning manfaatlarini himoya qilishga yordam beradi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar doirasida tadbirkorlik erkinligini yanada kengaytirish, mulk huquqini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish va investitsiya muhitini yaxshilashga qaratilgan yangi normalar kiritilgan bo‘lishi mumkin. Bu o‘zgarishlar O‘zbekistonning iqtisodiy salohiyatini oshirishga va jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvini tezlashtirishga xizmat qiladi.

Konstitutsiya iqtisodiy munosabatlarda ijtimoiy adolat tamoyilini ham mustahkamlaydi. Davlat iqtisodiy faoliyat natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga, aholining barcha qatlamlari uchun munosib turmush sharoitlarini yaratishga intiladi. Bu, masalan, minimal ish haqi kafolatlari, ijtimoiy nafaqalar tizimi va mehnat huquqlarini himoya qilish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, Konstitutsiya tabiiy resurslarning xalq boyligi ekanligini va ulardan oqilona foydalanish zarurligini belgilaydi. Kelajak avlodlar uchun tabiiy resurslarni saqlashga va’da berilishi iqtisodiy rivojlanishning ekologik barqarorligini ta’minlashga qaratilgan muhim prinsipdir.

Iqtisodiy asoslar va mulkchilik munosabatlarining konstitutsiyaviy tartibga solinishi O‘zbekistonning mustaqil davlat sifatida iqtisodiy mustaqilligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ular iqtisodiy tizimning barqarorligini, huquqiy himoyasini va rivojlanish yo‘nalishlarini belgilaydi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar iqtisodiy sohadagi islohotlarni chuqurlashtirishga, xususan, bozor iqtisodiyoti tamoyillarini yanada mustahkamlashga, mulk huquqini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirishga va tadbirkorlik uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan. Bu o‘zgarishlar O‘zbekistonning iqtisodiy o‘sishini ta’minlash, aholining turmush darajasini oshirish va mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini kuchaytirish uchun mustahkam huquqiy asos yaratadi. Konstitutsiyaning bu bo‘limi davlatning iqtisodiy siyosatining asosiy yo‘nalishlarini belgilab berib, uzoq muddatli iqtisodiy strategiyalar uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Davlatning iqtisodiy faoliyatda adolat va tenglikni ta’minlashga intilishi, shuningdek, ijtimoiy himoya mexanizmlarini mustahkamlash orqali aholining barcha qatlamlari uchun munosib turmush sharoitlarini yaratishga qaratilganligi ijtimoiy davlat tamoyili bilan chambarchas bog‘liqdir. Mulkchilik munosabatlarining konstitutsiyaviy tartibga solinishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, balki ijtimoiy adolatni ta’minlashga ham xizmat qiladi. Xususan, yer va yer osti boyliklarining xalq mulki ekanligi va ulardan oqilona foydalanish zarurligi haqidagi qoidalar resurslardan foydalanishda adolatli taqsimotni va kelajak avlodlar manfaatlarini hisobga olishni ta’minlaydi. 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar bu yo‘nalishdagi kafolatlarni yanada kuchaytirib, O‘zbekistonning barqaror va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Xulosa

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining asosiy prinsiplari chuqur tahlil etildi. Xalq suvereniteti, qonun ustuvorligi, hokimiyatlar bo‘linishi, dunyoviy va ijtimoiy davlat tamoyillari hamda iqtisodiy asoslar mamlakat taraqqiyotining huquqiy poydevorini tashkil etadi. Ayniqsa, 2023-yilgi Konstitutsiyaviy islohotlar, inson qadrini ustuvorlikka ko‘tarib, ushbu prinsiplarni yanada mustahkamladi va ularning amaliyotdagi tatbiqini kengaytirdi. Bu yangilangan huquqiy asos demokratik, adolatli va ijtimoiy yo‘naltirilgan davlat qurish, inson huquqlarini kafolatlash, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash hamda dinlararo totuvlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Konstitutsiyaviy normalarning izchil amalga oshirilishi O‘zbekistonning kelajakdagi farovonligi va barqaror rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.